

प्रति,

विभागीय कृषि सह संचालक

ठाणे/नाशिक/पुणे/कोल्हापूर/अमरावती/औरंगाबाद/लातूर/नागपूर

विषय :-राष्ट्रीय कृषि विकास योजने अंतर्गत ऊस विकास योजना मार्गदर्शक सूचना २०१३-१४.

राज्यातील ऊस पिकाची उत्पादकता वाढविण्यासाठी सन २००१-०२ पासून राज्यात कृती आराखडा कार्यक्रमांतर्गत एकात्मिक ऊस विकास कार्यक्रम राबविण्यात येत होता. सन २०१३-१४ या वर्षात सदरची ऊस विकास योजना कार्यक्रमातील मंजूर बाबी कायम ठेवून राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेंतर्गत राबविण्यास शासनाने मान्यता दिलेली आहे. ऊस विकास कार्यक्रम राज्यातील कृषि विभाग, कृषि विद्यापीठे, कृषि संशोधन संस्था व साखर कारखाने यांचे एकात्मिक प्रयत्नातून ऊस उत्पादकता वाढीसाठी कारखाना कार्यक्षेत्रात प्रकल्प स्वरूपात गतवर्षी प्रमाणेच राबविण्यात यावा.

यामध्ये कारखान्यांचा सहभाग तसेच शासकीय अनुदानित बाबींचा सहाभाग आहे.कारखाना निहाय १००० हेक्टर क्षेत्राचे १० लहान गटात (सुमारे १०० हेक्टर क्षेत्राचे एक या प्रमाणे) विभाजन करण्यात यावे. कारखाना प्रकल्प क्षेत्रासाठी प्राप्त अनुदानित कार्यक्रमातील बाबी (प्रात्यक्षिके, प्रमाणित बेणे उत्पादन, सूक्ष्म मूलद्रव्य पुरवठा, जिप्सम पुरवठा, हिरवळीचे खत/पाचटाचे खत) यांचे लहान १० गटात, विभाजन करून वितरण करणेत यावे. तसेच पायाभूत बियाणे उत्पादन ही बाब स्थानिक परिस्थिती विचारात घेऊन प्रगतिशील व इच्छुक शेतकऱ्यांच्या गटात राबवण्यात यावी. तसेच उर्वरित बाबी विस्तार सेवक प्रशिक्षण, शेतीशाळा व शेतकरी सहल या बाबीसाठी सर्व गटातील इच्छुक प्रगतीशील व विस्तार तंत्रज्ञानासाठी योग्य अशा शेतकऱ्यांना लाभ देण्यात यावा जेणे करून तंत्रज्ञान प्रसाराचा हेतु साध्य होईल.

साखर कारखान्यांची निवड जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी करावयाची असून त्यानुसार आराखडा तयार करून विभागीय कृषि सह संचालक यांच्यामार्फत आयुक्तालयास सादर करावा. साखर कारखान्यांची संख्या विचारात घेऊन जिल्हयास देण्यात आलेले लक्षांक तालुकानिहाय वितरीत करावेत.

योजनेंतर्गत कुठल्याही घटकांची कार्यवाही स्वतंत्रपणे न करता योजनेच्या अंमलबजावणीत समाविष्ट असलेल्या सर्व यंत्रणांकडून जसे साखर कारखाने, विस्तार यंत्रणा, कृषि विद्यापीठे, कृषि विज्ञान केंद्रे, अशासकिय संस्था, शेतक-यांच्या स्वयंसेवी संस्था, महिला संघटना, इतर सेवाभावी संस्था यांचेकडून त्यांनी केलेल्या मूलभूत सर्वेक्षणा आधारे त्यांना उत्पादन वाढीच्या दृष्टिने आढळलेल्या समस्यांचे आधारे स्थानिक गरजा विचारात घेऊन व सर्व घटकांचा एकत्रित विचार करून कार्यक्रम राबविण्यात यावा. प्रकल्प आराखडा, अंमलबजावणी संनियंत्रण व परिणामकारकतेचा आढावा/यशोगाथा या बाबी अंतर्भूत राहतील. या बाबत यशस्वीतेचा अहवाल/यशोगाथा संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी सादर करावयाचा आहे. कार्यक्रमांतर्गत निविष्टा खरेदीचे दर/अनुदानाचा दर इत्यादी सर्व बाबी या शासकीय दरांनुसार व खरेदीसाठी नियुक्त संस्थांमार्फत राबविण्यात याव्यात जेणे करून त्यात तफावत राहणार नाही.

- ❖ योजनेतील विविध बाबी अंतर्गत निविष्ठा खरेदी शासन मान्य संस्थांकडून करण्यात यावी.
- ❖ योजनेतील पुरवठा करावयाच्या निविष्ठा विदयापीठाने शिफारस केलेल्या असाव्यात.
- ❖ हंगामनिहाय निविष्ठांची मागणी विदयापीठाने शिफारस केल्याप्रमाणे ऊस पिकाच्या वाढीच्या अवस्थेत शेतकऱ्यांना वेळेत पुरवठा होईल या दृष्टीने नोंदविण्यात यावी.
- ❖ निविष्ठा पुरवठ्याची कार्यवाही करताना लॉटनिहाय नमुने काढून शासकीय प्रयोगशाळेतून तपासून घ्यावेत.. नमुना पास झाल्याचे प्रमाणपत्र प्राप्त झाल्यानंतरच देयकांची अदायगी करण्यात यावी.

योजनेत विविध बाबी अंतर्गत केवळ? निविष्ठा स्वरूपातच देण्यात यावा कुठल्याही परिस्थितीत रोखीने लाभ देण्यात येऊ नये.

राज्यामध्ये हा कार्यक्रम राबविण्यासाठी राज्य शासनाच्या मान्यतेनुसार बाबनिहाय कार्यक्रम अंमलबजावणीसाठी सोबत जोडण्यात आलेल्या परिशिष्ट-१ मध्ये देण्यात आलेला आहे. तसेच परिशिष्ट-२ नुसार जिल्हावार बाबनिहाय लक्षांक सहपत्रित करण्यात आले आहेत. त्याप्रमाणे आपल्या जिल्ह्यात कार्यक्रम राबवण्यासाठी व अंमलबजावणीसाठी क्षेत्रीय अधिकारी/कर्मचारी यांना सूचना देण्यात याव्यात.

प्रति प्रकल्प कार्यक्रम

बाब		प्रति प्रकल्प	तरतूद (रुपये हजारात)
शेती शाळा	संख्या	१	१७.००
शेती प्रात्यक्षिके	०.५० हेक्टर	२५	१८७.५०
पायाभूत बेणे	हेक्टर	५	२०.००
प्रमाणित बेणे	हेक्टर	५०	१००.००
सूक्ष्म मूलद्रव्ये	हेक्टर	६३	६३.००
जिप्सम	हेक्टर	५०	५०.००
हिरवळीचे खत	हेक्टर	३७.५	७५.००
पाचट खत	हेक्टर	२७.५	२७.५०
एकूण			५४०.००

सदरच्या जिल्ह्यांनी त्यांना दिलेल्या कार्यक्रमातील ७५ टक्के राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेच्या प्रमाणात २५ टक्के राज्य हिस्सा (डिपीडीसी) तरतूद जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी जिल्हाधिकारी यांचेकडून प्राप्त करून घ्यावी.

सुधारित कृषि औजारे पुरवठा (कृषि विकास अधिकारी) हा घटक सन २०१३-१४ मध्ये वगळण्यात आला असून हा घटक इतर योजनेतील समाविष्ट असलेल्या सुधारित कृषि औजारे घटकाखाली राबविण्यात यावा.

कृषि संचालक, (विस्तार व प्रशिक्षण),

कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-५

प्रतः- माहितीस्तव सविनय सादर.

- 1) मा.प्रधान सचिव, कृषि पशंसुवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग, मंत्रालय विस्तार, मुंबई-३२
- २) मा. मंत्री, कृषि, महाराष्ट्र शासन, मुंबई ३२ यांचे स्वीय सहाय्यक.
- ३) मा. राज्यमंत्री, कृषि, महाराष्ट्र शासन, मुंबई ३२ यांचे स्वीय सहाय्यक

प्रत : माहिती व योग्य त्या कार्यवाहीसाठी :-

१) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी

- १) सिधुदुर्ग २) नाशिक ३) धुळे ४) नंदूरबार ५) जळगांव ६) पुणे ७) सोलापूर
- ८) अहमदनगर ९) सातारा १०) सांगली ११) कोल्हापूर १२) औरंगाबाद १३) जालना
- १४) बीड १५) लातूर १६) उस्मानाबाद १७) नांदेड १८) परभणी १९) हिंगोली
- २०) बुलढाणा २१) अमरावती २२) यवतमाळ २३) वर्धा २४) नागपूर २५) भांडारा
- २६) गोंदिया

- २) संचालक, फलोत्पादन, आयुक्तालय, म.रा.पुणे-५
- ३) संचालक, नि व गुनि , आयुक्तालय, म.रा.पुणे-५
- ४) कृषि सह संचालक (विप्र-३) आयुक्तालय, म.रा.पुणे-५
- ५) कृषि उप संचालक (सुक्ष्म सिंचन/सॅद्रिय शेती-फलोत्पादन) कृषि आयुक्तालय, म.रा.पुणे-५
- ६) कृषि उप संचालक (विप्र-१२), कृषि यांत्रिकीकरण कृषि आयुक्तालय, म.रा.पुणे-५
- ७) मुख्य सांख्यिक, (सनियंत्रण व मूल्यमापन कक्ष) कृषि आयुक्तालय, म.राज्य, पुणे-१.

प्रतिलिपी :

- १) मा. कुलगुरु १) डॉ.पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला
- २) मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी
- ३) महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहूरी, जि. अहमदनगर यांना सस्नेह अग्रेषित.
- ४) डॉ.बाळसाहेब सावंत कोकण कृषि विद्यापीठ, दापोली
- २) मा.आयुक्त साखर, साखर आयुक्तालय, साखर संकुल, शिवाजीनगर, पुणे- ५ यांना सस्नेह सादर.
- ३) कक्ष अधिकारी, ४-अ व २-अ, कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई - ३२
- ४) संचालक, महाराष्ट्र राज्य बीज प्रमाणिकरण यंत्रणा, अकोला. जिल्हा अकोला.
- ५) संशोधन संचालक, १) डॉ.पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला
- २) मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी
- ३) महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहूरी, जि.अहमदनगर माहितीस्तव
- ४) डॉ.बाळसाहेब सावंत कोकण कृषि विद्यापीठ, दापोली
- ६) संचालक (कृषि संशोधन व विस्तार), वसंतदादा साखर संस्था, मांजरी बुद्रुक, ता. हवेली, जि.पुणे

- ७) ऊस पैदासकार , १) डॉ.पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला
२) मराठवाडा कृषि विद्यापीठ,परभणी
३) महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहूरी, जि. अहमदनगर
- ८) कार्यकारी संचालक, म.रा. सहकारी साखर कारखाना संघ, मुंबई ४०० ०२५.
- ९) कार्यकारी संचालक, वेस्ट इंडियन शुगर मिल असो.पुणे-५.
- १०) ऊस विशेषज्ञ, मध्यवर्ती ऊस संशोधन केंद्र, पाडेगांव, ता.फलटण जि. सातारा.
- ११) जिल्हाधिकारी :
- १) सिधुदुर्ग २) नाशिक ३) धुळे ४) नंदूरबार ५) जळगांव ६) पुणे ७) सोलापूर
८) अहमदनगर ९) सातारा १०) सांगली ११) कोल्हापूर १२) औरंगाबाद १३) जालना
१४) बीड १५) लातूर १६) उस्मानाबाद १७) नांदेड १८) परभणी १९) हिंगोली
२०) बुलढाणा २१) अमरावती २२) यवतमाळ २३) वर्धा २४) नागपूर २५)भांडारा २६) गोंदिया
- १२) कार्यासन अधिकारी, विप्र १,२,३,६,,१४,कृषि-७ व नियोजन,कृषि आयुक्तालय,म.रा.पुणे-१
- १३) कार्यासन अधिकारी, नि. वगु.नि.- ५ कृषि आयुक्तालय,म.रा.पुणे-१

परिशिष्ट-१

राष्ट्रीय कृषि विकास योजने अंतर्गत ऊस विकास योजना २०१३-१४ कार्यक्रम

(राकृवियो ७५ % : डिपीडिसी हिस्सा २५%)

(रु. लाखात)

अ.क्र.	बाब	परिमाण	अनुदान दर	भौतिक	आर्थिक		
				लक्ष्य	तरतूद	केंद्र	राज्य
१	आधुनिक तंत्रज्ञान प्रात्यक्षिके	संख्या	रु.७,५००/-प्रति.५० हे.	१०,०००	७५०.००	५६२.५०	१८७.५०
२	बेणे उत्पादन कार्यक्रम						
	अ) पायाभूत बेणे उत्पादन	हेक्टर	किमतीच्या १० टक्के जास्तीत जास्त रु.४,०००/- प्रति हेक्टर.	२०००	८०.००	६०.००	२०.००
	ब) प्रमाणित बेणे उत्पादन	हेक्टर	किमतीच्या १० टक्के जास्तीत जास्त रु.२,०००/- प्रति हेक्टर	२००००	४००.००	३००.००	१००.००
३	मनुष्यबळ विकास कार्यक्रम						
	अ) अधिकारी/कर्मचारी प्रशिक्षण	संख्या	रु. २०,०००/ प्रति वर्ग /३० प्रशिक्षणार्थी/३ दिवस	२५	५.००	३.७५	१.२५
	ब) मॉडेल फार्म/ संशोधन संस्थाना भेटी (शेतक-यांच्या सहली)	संख्या	खर्चाच्या ५० टक्के जास्तीत जास्त रु.५०,०००/-मर्यादेत प्रति सहल (४० शेतकरी)	५०	२५.००	१८.७५	६.२५
४	सुक्ष्म मुलद्रव्ये पुरवठा	हेक्टर	किंमतीच्या ५० टक्के रु. १,००० प्रति हेक्टर मर्यादेपर्यंत	२५०००	२५०.००	१८७.५०	६२.५०
५	जिप्सम पुरवठा	हेक्टर	किंमतीच्या ५० टक्के रु. १,००० प्रति हेक्टर मर्यादेपर्यंत	२००००	२००.००	१५०.००	५०.००
६	ऊस पिकासाठी हिरवळीचे खत	हेक्टर	किंमतीच्या २५ टक्के रु. २,००० प्रति हेक्टर मर्यादेपर्यंत	१५०००	३००.००	२२५.००	७५.००
७	पाचट खत व्यवस्थापन	हेक्टर	किंमतीच्या ५० टक्के रु. १,००० प्रति हेक्टर मर्यादेपर्यंत	११०००	११०.००	८२.५०	२७.५०
८	शेतक-यांच्या शेती शाळा	संख्या	रु. १७,०००/ प्रति शेती शाळा /३० प्रशिक्षणार्थी	४००	६८.००	५१.००	१७.००
९	आकस्मिक खर्च				१२.००	९.००	३.००
जिअकृअ स्तर एकुण कार्यक्रम					२२००.००	१६५०.००	५५०.००

राष्ट्रीय कृषि विकास योजने अंतर्गत ऊस विकास योजने
(सन २०१३-१४ मार्गदर्शक सूचना (राकृवियो ७५ % : डिपीडिसी हिस्सा २५%))

(१) प्रस्तावना :-

ऊस पीक हे महाराष्ट्रातील महत्वाचे नगदी पीक आहे. किंबहुना ग्रामीण महाराष्ट्रातील सहकाराच्या माध्यमातून अर्थिक, सामाजिक व शैक्षणिक परिवर्तन प्रतिक आहे. ऊसाचे वाढीस लागणारे अनुकूल हवामान राज्यात उपलब्ध आहे. महाराष्ट्र राज्य आज देशात साखर उत्पादन व साखर उताऱ्याबाबत आघाडीवर आहे परंतु सरासरी प्रति हेक्टरी ऊस उत्पादकता वाढविण्यास वाव आहे. ऊस उत्पादन वाढविण्यासाठी प्रगत ऊस शेती तंत्रज्ञान जास्तीत जास्त शेतकऱ्यांपर्यंत पोहचविणे अगत्याचे आहे. शेतीला आधुनिक तंत्रज्ञानाची जोड दिल्यास तसेच उत्पादन खर्च कमी केल्यास शेतकऱ्यांना ऊस पिकातून शाश्वत व जास्त उत्पादन मिळू शकते.

राज्यात जवळपास सरासरी ८.८२ लाख हेक्टर क्षेत्र या पिकाखाली असून पिकाची सरासरी उत्पादकता ८१ मे. टन प्रति हेक्टर आहे. सन २०१३-१४ मध्ये ऊस पिकाचा उत्पादन खर्च कमी करून उत्पादकतेत वाढ करण्याच्या दृष्टीने राज्यात राष्ट्रीय कृषि विकास योजने अंतर्गत ऊस विकास योजना ऊस विकास कार्यक्रम राबविण्यात येत आहे. सदर उद्दिष्ट साध्य करण्याच्या दृष्टीने योजनांतर्गत पुढील विविध बाबींवर लक्ष केंद्रीत करण्यात आले आहे.

- १) प्रात्यक्षिके आयोजन
 - २) बेणे उत्पादन कार्यक्रम
 - ३) मनुष्यबळ विकास कार्यक्रम
 - ४) मॉडेल फार्म/ संशोधन संस्थाना भेटी (शेतकऱ्यांच्या सहली)
 - ५) हिरवळीचे खत, पाचटाचे खत व जिप्समचा वापर
- ही योजना राज्यात एकूण अंतर्भूत २६ जिल्ह्यांमध्ये राबवण्यात येणार आहे त्याच तपशिल पुढीलप्रमाणे आहे.
- १) सिधुदुर्ग २) नाशिक ३) धुळे ४) नंदूरबार ५) जळगांव ६) पुणे
 - ७) सोलापूर ८) अहमदनगर ९) सातारा १०) सांगली ११) कोल्हापूर १२) औरंगाबाद १३) जालना १४) बीड १५) लातूर १६) उस्मानाबाद १७) नांदेड १८) परभणी १९) हिंगोली
 - २०) बुलढाणा २१) अमरावती २२) यवतमाळ २३) वर्धा २४) नागपूर २५) भांडारा २६) गोंदिया

(२) योजनेची उद्दिष्टे :-

- १) ऊसाच्या उत्पादन खर्चात कपात करून उत्पादकता वाढविणे.
- २) दर्जेदार बेण्याच्या वापरास प्रोत्साहन देणे व बेणे निर्मितीसाठी कृषि विद्यापीठे, वसंतदादा साखर संस्था, साखर कारखाने यांच्या मार्फत कार्यक्रम राबविणे.
- ३) तंत्रज्ञान प्रसारासाठी शेतकरी व कर्मचारी यांना प्रशिक्षण देणे.
- ४) विकसित तंत्रज्ञानाच्या प्रसारासाठी क्षेत्रिय प्रात्यक्षिके आयोजित करणे.
- ५) जैविक किड नियंत्रणावर भर देऊन पिक संरक्षण उपाययोजना करणे.

(३) ऊस पिकाच्या उत्पादकता वाढीतील उणिवा विस्तार माध्यमातून दूर करण्याच्या दृष्टीने नियोजित

उपाययोजना :-

- १) ऊस बेणे उत्पादनाची साखळी तयार करणे व दर्जेदार बेण्याचा वापर वाढविणे.
- २) ऊस पिकाची शास्त्रीय पध्दतीने लागवड करणे.
- ३) शेतकरी व कर्मचारी यांचे ज्ञान अद्यावत करण्यासाठी प्रशिक्षणे व प्रात्यक्षिके आयोजित करणे.

- ४) आयपीएम व सेंद्रिय शेती संकल्पनेद्वारे शाश्वत ऊस लागवड करणे.
- ५) जैविक औषधे व खते यांस प्रोत्साहन देणे.
- ६) ऊस पिकात आंतर पीक घेण्यास प्रोत्साहन देणे.
- ७) पाण्याची बचत करण्यासाठी सूक्ष्म सिंचन पध्दतीस प्रोत्साहन देणे.
- ८) चिबड झालेल्या जमिनीच्या सुधारणेसाठी जिप्समचा वापर, हिरवळीचे खत व पाचटाचे खत यांचा वापर वाढविणे.
- ९) शेतातील सेंद्रिय अवशेषांचा उपयोग करणे.

योजनेतील घटक :-

१) तंत्रज्ञान प्रसार प्रात्यक्षिके

भारतीय कृषी अनुसंधान परिषद, कृषि विद्यापीठे व संशोधन संस्थांनी विकसित केलेले तंत्रज्ञान प्रसारासाठी प्रात्यक्षिके हे शेतक-यांकरिता एक प्रभावी माध्यम आहे. ऊस लागवडीमध्ये योग्य हवामान, योग्य जमिनीचा वापर, दर्जेदार बेण्याचा वापर, बीज प्रक्रिया, एक डोळा, २ डोळे, पट्टा पध्दत, दोन सरी पध्दत, पाचटाचे सेंद्रिय खतात रूपांतर, जैविक किड नियंत्रण, एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन, आंतर पीक, सिंचन व्यवस्थापन, सूक्ष्म मूलद्रव्याचा वापर, इ. तंत्रज्ञानाचा अवलंब करून ऊस पिकाची उत्पादकता वाढविणे शक्य आहे. त्यासाठी विकसित तंत्रज्ञान प्रसारासाठी प्रात्यक्षिके आयोजित करावीत. आपल्या क्षेत्रातील ऊस उत्पादनाच्या प्रमुख समस्या विचारांत घेऊन त्यावर प्रभावी उपाय योजना करण्यासाठी या तंत्रज्ञानाचा उपयोग करून घेणे अपेक्षित आहे. प्रात्यक्षिके प्रगतशिल शेतकरींच्या क्षेत्रावर घ्यावीत. सदरील प्रात्यक्षिके प्रल्पांतर्गत घेण्यात यावी, शक्यतो सदरची प्रात्यक्षिके कमी उत्पादकता असलेल्या भागात घेण्यात यावीत.

कृषि विद्यापीठांनी शिफारस केलेल्या निविष्ठा (Critical Inputs) खरेदीसाठी प्रति ०.५ हेक्टर साठी रु.७५००/-प्रति प्रात्यक्षिक अनुदान देय राहिल. त्याच प्रमाणे खोडवा व्यवस्थापन ०.५ हेक्टर प्रात्यक्षिकांसाठी रु.५०००/-प्रति प्रात्यक्षिक अनुदान देय राहिल.

प) निविष्ठा खरेदी करणेकरिता व सनियंत्रण करणेकरिता विभागीय कृषि सह संचालक यांचे अध्यक्षतेखाली पुढीलप्रमाणे समिती गठित करण्यात येत आहे.

१. विभागीय कृषि सह संचालक	अध्यक्ष
२. कृषि विद्यापीठाचे संबंधित विषयाचे शास्त्रज्ञ	सदस्य
३. बियाणे महामंडळ, राष्ट्रीय बीज निगम, कृषि उदयोग विकास महामंडळ, माकफेड संस्थेचे स्थानिक प्रतिनिधी	सदस्य
४. संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	सदस्य सचिव

पीक प्रात्यक्षिके राबविण्यासाठी निविष्ठा खरेदी करावयाच्या आहेत त्या निविष्ठासाठी सर्व निविष्ठांची मान्यतेनुसार पुरवठादार संस्थेकडे मागणी नोंदविण्यात येऊन त्याची एक प्रत आयुक्तालयास सादर करावी. सर्व निविष्ठा व औजारे वेळेत उपलब्ध करून घेण्याची जबाबदारी संबंधित उप विभागीय कृषि अधिकारी, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व विभागीय कृषि सह संचालक यांची

राहिल. कोणत्याही परिस्थितीत पुरवठा केलेल्या निविष्ठा पडून राहणार नाहीत याची दक्षता संबंधित विभागीय कृषि सह संचालक यांनी घ्यावी.

विभागीय कृषि सह संचालक यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीची मान्यता घऊन निविष्ठा पुरवठा आदेश संचालक (निवगुनि) यांनी निश्चित केलेल्या पुरवठादार संस्थेकडे मागणी नोंदविण्यात यावी. निविष्ठाची निश्चिती करताना निविष्ठा शिफारस केलेल्या मात्रांनुसार घेणेत याव्यात आणि अनुज्ञेय असलेले अनुदान वजा जाता उर्वरित रक्कम लोकवाटा म्हणून शेतकऱ्याकडून घेऊन संबंधित संस्थेकडे भरणा करावी.

प्रात्यक्षिकांत केवळ कृषि विद्यापीठांनी शिफारस केलेल्या निविष्ठांचाच उपयोग करावा. इतर शिफारस न केलेल्या निविष्ठांचा परस्पर वापर केल्यास त्याची रक्कम वसूल केली जाईल, याची नोंद घ्यावी. या प्रात्यक्षिकाशेजारी त्याच्या तुलनेसाठी शेतकरी करीत असलेल्या पारंपारिक पध्दतीने तेवढ्याच क्षेत्राचा कन्ट्रोल प्लॉट घ्यावा व दोन्ही प्लॉटच्या पिकाच्या लागवडीपासून वापरलेल्या निविष्ठांच्या व इतर सर्व बाबींच्या नोंदी ठेवाव्यात. त्यासाठी झालेल्या खर्चाची नोंद व प्रात्यक्षिक क्षेत्रातून आलेल्या उत्पादनाची सांख्यिकी पध्दतीने नोंद ठेवणे आवश्यक राहिल. प्रात्यक्षिकास परिसरातील शेतकऱ्यांच्या ऊस पिकाच्या वेगवेगळ्या वाढीच्या अवस्थेत भेटी आयोजित करून शेतकऱ्यांना तुलनात्मक फरक दाखवावा. प्रत्येक प्रात्यक्षिकामध्ये ठळकपणे दिसेल अशा रितीने फलक लावावा व त्यावर प्रात्यक्षिकाबाबत सविस्तर तपशिल लिहावा.

प्रात्यक्षिकाचे यशस्वी आयोजनासाठी तसेच शेतकऱ्यांना द्यावयाच्या मार्गदर्शनासाठी एका चमूची नियुक्ती करावी. आयोजित केलेल्या प्रात्यक्षिकास तालुका कृषि अधिकारी, उप विभागीय कृषि अधिकारी, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, विभागीय कृषि सह संचालक यांनी भेट देऊन मार्गदर्शन करावे. एकाच प्रात्यक्षिकास सर्व वरिष्ठ अधिकाऱ्यांनी भेटी न देता जास्तीत जास्त प्रात्यक्षिकास मार्गदर्शनपर भेटी होतील, असे नियोजन करावे.

याबाबत अधिकृत पुरवठादार संस्था व औषधांचे दर इत्यादी तपशिल आयुक्तालयाच्या नि. व गु.नि., कक्ष-५ शाखेकडील पत्र क्र. जा.क्र. सीपीएस/जैकिना/मा.सु./२०१३-१४/६५/गुनि/२०१३, दिनांक १३ मे, २०१३ अन्वये कळविण्यात आलेले आहेत, त्याप्रमाणे कार्यवाही करावी. कोणत्याही परिस्थितीत प्रात्यक्षिकाचे अनुदान रोखीने लाभधारकास अदा करण्यात येऊ नये. प्रात्यक्षिकात मूद चाचणी ही बाब बंधनकारक राहिल व त्याची तपासणी फी प्रात्यक्षिकाच्या अनुदानातून अदा करता येईल. प्रात्यक्षिकांबाबत अभिलेख खालील प्रपत्रात नोंदवावे.

गाव :

प्रात्यक्षिक प्लॉटचे क्षेत्र :

लाभार्थिचनाव :

कन्ट्रोलप्लॉटचेक्षेत्र:

सर्वे/गट नंबर :

अक्र	निवडलेली बाब/घटक	स्थानिक पध्दत (कन्ट्रोल प्लॉट)	त्यानुसारचा खर्च	सुधारित पध्दत प्रात्यक्षिक क्षेत्र	त्यानुसारचा खर्च	कमी / अधिक खर्च	संभाव्य कारणे
१	२	३	४	५	६	७	८

प्रस्तावित प्रात्यक्षिक क्षेत्रात ऊस उत्पादकतेचे उद्दिष्ट हे सदयस्थितीतील ऊस उत्पादकतेपेक्षा २५ टन जादा (प्रति प्रात्यक्षिक ०.५ हेक्टर) याप्रमाणे ठरविण्यात यावे.

२) बेणे उत्पादन कार्यक्रम-

उत्ती संवर्धन पध्दतीने तयार केलेली रोपे शुध्द, निरोगी व अनुवशीक रित्या शुध्द असतात. उत्ती संवर्धित रोपे पायाभूत बेणेमळा तयार करण्यासाठी वापरावीत. योग्य प्रकारे कणखर केलेली (HARDNING केलेले) रोपे बेणेमळा लावण्यासाठी वापरली असता रोपांचे शेतावर जगण्याचे प्रमाण ९८ ते १०० टक्के असते. उत्ती संवर्धित रोपांपासून पायाभूत बेणेमळा तयार केला असता पारंपारिक पध्दतीने (उसाच्या टिप-या लावून) लावलेल्या बेणेमळ्याच्या तुलनेत २ ते २.५ पटीने जास्त बेणे उपलब्ध होते. हे बेणे रोग व किडीपासून मुक्त असते. म्हणून अशा कणखर केलेल्या रोपांचा उपयोग तीन स्तरीय बेणेमळा योजनेत मूलभूत बेणे म्हणून करण्यात येतो.

उत्ती संवर्धित रोपांपासून वाढविलेल्या बेणे मळ्यातील बेण्याचे फायदे:-

- १) अनुवंशिकदृष्ट्या शुध्द बेण्याची निर्मिती.
- २) रोग व किडमुक्त बेणे
- ३) कमी क्षेत्रात, कमी खर्चात मोठ्या प्रमाणावर चांगल्या प्रतीचे बेणे निर्मिती.
- ४) पारंपारिक बेणे मळ्यापेक्षा २ ते २.५ पट जास्त बेणे निर्मिती.
- ५) बेण्याची उगवण ८ ते १० दिवसांत.
- ६) उगवण क्षमता ९५ टक्केपेक्षा जास्त.
- ७) ऊस उत्पादनात २० ते २५ टक्के आणि साखर उता-यात १५ टक्के वाढ.
- ८) पाहिजे त्या वाणाचे कारखाना क्षेत्रात नियोजन करणे सोईचे.

ऊस पिकाची उत्पादकता शुध्द निरोगी आणि चांगल्या बेण्याचा वापर केल्यास १०-१५ टक्के वाढ होवु शकते. त्यासाठी त्रिस्तरीय ऊस बेणे उत्पादन कार्यक्रम कृषि विद्यापीठे, ऊस संशोधन संस्था यांचे सहाय्याने साखर कारखाने प्रक्षेत्रावर राबवावयाचा आहे.

अ) पायाभूत बेणे उत्पादन:

कृषि विद्यापीठे, वसंत दादा साखर संस्था व इतर संशोधन संस्थांकडून मूलभूत बेणे अथवा उत्ती संवर्धित रोपे प्राप्त करून घेऊन त्यापासून पायाभूत बेणे उत्पादन कार्यक्रम शासकीय/निमशासकीय साखर कारखाने प्रक्षेत्रावर अथवा कार्यक्षेत्रातील शेतक-यांचे शेतावर राबवावयाचा आहे. प्रत्येक कारखाना कार्यक्षेत्रात १५ हेक्टर क्षेत्रावर पायाभूत बेणे मळा उत्पादन कार्यक्रम घ्यावयाचा आहे. त्यासाठी पायाभूत बेणे किंमतीच्या १० टक्के अथवा रु. ४०००/-प्रति हेक्टर मर्यादेपर्यन्त वाहतुक खर्चासह जे कमी असेल ते अनुदान देय राहिल. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी पायाभूत बेण्याचा स्त्रोत प्रमाणित करणे बंधनकारक राहिल. कार्यक्रमासाठी आवश्यक मूलभूत बेणे साखर कारखान्यांनी कृषि विद्यापीठे, वसंतदादा साखर संस्था व इतर शासकीय/निमशासकीय संशोधन संस्थांकडून उपलब्ध करून घ्यावे.

या कार्यक्रमात कृषि विद्यापीठ, वसंत दादा साखर संस्था व इतर संशोधन संस्था यांनी शिफारस केलेल्या सुधारित वाणांची निवड करावी त्यानुसार जिल्हयास आवश्यक मूलभूत बेण्याची हंगामनिहाय मागणी सदर संस्थेकडे वेळेत नोंदविण्यात यावी.

जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी/तालुका कृषि अधिकारी व संबंधित साखर कारखान्यांचे प्रतिनिधी यांनी गुणवत्तापूर्ण बेणे निर्मितीसाठी बेणे मळा क्षेत्राची किमान दोनदा संयुक्त चमुने समक्ष तपासणी करून तसे प्रमाणपत्र घेणे आवश्यक राहिल.

ब) प्रमाणीत बेणे :

प्रत्येक साखर कारखाना कार्यक्षेत्रात गतवर्षी लागवड केलेल्या १४ हेक्टर क्षेत्रातून उत्पादित होणा-या पायाभूत बेण्यापासून १४० हेक्टर क्षेत्रावर प्रमाणीत बेणे मळा उत्पादन कार्यक्रम घ्यावयाचा आहे. प्रमाणीत बेणे मळा उत्पादन कार्यक्रमासाठी बेणे किंमतीच्या १० टक्के अथवा रु. २०००/-प्रति हेक्टर मर्यादेपर्यंत वाहतुक खर्चासह जे कमी असेल ते अनुदान देय राहिल. अजिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी पायाभूत बेण्याचा स्रोत प्रमाणीत करणे बंधनकारक राहिल.

या कार्यक्रमात कृषि विद्यापीठ, वि.एस.आय व इतर शासकीय/निमशासकीय संशोधन संस्था यांनी शिफारस केलेल्या सुधारित वाणांची निवड करावी. सदरचा कार्यक्रम साखर कारखाने, टीएसएफ व प्रगतीशील शेतकऱ्यांच्या शेतावर घेण्यात यावा.

जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी/तालुका कृषि अधिकारी व संबंधित साखर कारखान्यांचे प्रतिनिधी यांनी गुणवत्तापूर्ण बेणे निर्मितीसाठी बेणे मळा क्षेत्राची किमान दोनदा संयुक्त चमुने समक्ष तपासणी करून तसे प्रमाणपत्र घेणे आवश्यक राहिल.

उत्ती संवर्धन पध्दतीने तयार केलेली रोपे तीन स्तरीय बेणेमळा योजनेत मूलभूत बेणे म्हणून वापरल्यास त्यापासून उत्पादित पायाभूत व प्रमाणीत बेणे मळ्यास वरील प्रमाणे अनुदान देय राहिल.

३) मनुष्य बळ विकास कार्यक्रम) :-

अ) विस्तार सेवकांचे प्रशिक्षण (अधिकारी/कर्मचारी प्रशिक्षण)

प्रस्तावित योजनेत प्रत्येक कारखाना कार्यक्षेत्रात १००० हेक्टर क्षेत्राच्या प्रकल्पासाठी ३० विस्तार सेवकांची समन्वयक म्हणून योजना अंमलबजावणीसाठी निवड साखर कारखान्यांमार्फत करण्यात यावी. या विस्तार सेवकांना नविन संशोधन/तंत्रज्ञान प्रशिक्षणाद्वारे अवगत करणे हा या मागचा उद्देश आहे. त्यासाठी क्षेत्रिय स्तरावर जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी हंगामपूर्व प्रशिक्षणे आयोजित करावीत. प्रति प्रशिक्षण वर्ग ३० विस्तार सेवक याप्रमाणे ३ दिवसांच्या कालावधीसाठी रु.२०,०००/-आर्थिक तरतूद देय राहिल. उपरोक्त प्रमाणे ऊस वाढीच्या कालावधीत दोन प्रशिक्षणे आयोजित करावयाची असून, सदर प्रशिक्षणावरील खर्च शासनामार्फत अदायगी करण्यात येईल. सदर प्रशिक्षणे रामेती, कृषि विद्यापीठे, वसंतदादा साखर संस्था, कृषि विज्ञान केंद्रे व कृषि चिकित्सालये अथवा कारखाना प्रशिक्षण केंद्रावर तज्ञांच्या मदतीने घेण्यात यावीत.

सदरचे प्रशिक्षण प्रशिक्षित शिक्षकांमार्फत देण्यात यावे. सदर प्रशिक्षणासाठी खालीलप्रमाणे बाबनिहाय खर्चचा तपशिल पुढील प्रमाणे देण्यात येत असून त्याप्रमाणे खर्च करण्यात यावा.

अ.क्र	घटक	रक्कम (रु.)
१	व्याख्यात्यांना मानधन (रु.४५०/- प्रति व्याख्यान प्रमाणे)९ व्याख्यान्ने	४०५०
२	प्रशिक्षण साहित्य ,स्टेशनरी, ,छपाई, प्रसिध्दित्यादी.	२५००
३	भोजन, नाष्टा, निवास व्यवस्था (३ दिवसांसाठी) (रु.९०/- प्रति दिन X प्रशिक्षणार्थिधरुन ४० लोकांसाठी X २.५ दिवस)	९,०००
४	दृकश्राव साधने, इतर साहित्य गरजेप्रमाणे	१५००
५	इंधन व प्रशिक्षणासाठीच्या प्रक्षेत्रावरील भेटी वाहन भाडे व त्या अनुषंगाने येणारा किरकोळ खर्च	२९५०
	एकूण	२०,०००/-

सादर प्रशिक्षणासाठी केंद्र शासनाच्या आर्थिक निकषा प्रमाणे प्रती प्रशिक्षण वर्ग ३० प्रशिक्षणार्थीना ३ दिवसांच्या कालावधीसाठी रु.२०,०००/- आर्थिक तरतूद देय आहे.

ब) शेतक-यांच्या शेतीशाळा (एफएफएस) :-

शेतक-यांना प्रत्यक्ष क्षेत्रावर ऊस पिकाच्या संपूर्ण हंगामात पीकाच्या वाढीच्या प्रमुख अवस्थेत पीक उत्पादन व पीक संरक्षणाच्या विविध घटकांबाबत प्रशिक्षण देण्यात येईल. यापूर्वी मनुष्यबळ विकास कार्यक्रमाव्दारे प्रशिक्षित झालेले कर्मचारी/शेतकरी/इतर संस्थांचे प्रतिनिधी हे प्रशिक्षकाचे काम करतील. प्रत्येक शेतीशाळेसाठी असे दोन प्रशिक्षक राहतील. प्रत्येक शेतीशाळेत ३० शेतक-यांना प्रशिक्षण देण्यात येईल. प्रशिक्षणात सहभागी शेतक-यांपैकी एखाद्या शेतक-याचे २ हेक्टर क्षेत्र ऊस लागवडी करता घेऊन त्यावर प्रात्यक्षिक घेण्यात यावे. हे प्रशिक्षण संशोधनावर आधारित शेतक-यांचे प्रत्यक्ष सहभागाने व कृतिद्वारे अनुभव या तत्वावर आधारीत राहिल. शेतीशाळांचा अभ्यासक्रम हा स्थानिक गरजेनुसार राहिल. प्रत्येक शेतीशाळेत प्रशिक्षणार्थी सहभागी शेतकरी स्वतः प्रयोगात सहभाग घेतील व प्रात्यक्षिकांचे तुलनेसाठी स्थानिक पध्दतीप्रमाणे घेतलेल्या पिकाचा प्लॉट ही निरीक्षणे नोंदविण्यासाठी ठेवला जाईल. शेतीशाळेच्या एकूण कालावधीत २० प्रशिक्षण वर्ग आयोजित करण्यात यावेत. कृषि पर्यावरण पध्दती विश्लेषण ऍग्रो-इको सिस्टिम ऍनालीसीस (AESA) ही शेतीशाळेची एक प्रमुख पायाभूत बाब असून त्या आधारे सहभागी शेतकरी पीक व्यवस्थापनाचे निर्णय घेतील. शेतीशाळेच्या प्रशिक्षणाव्दारे सहभागी शेतकरी भविष्यात ऊस पीक उत्पादनाचे व व्यवस्थापनाचे निर्णय घेण्यास सक्षम होतील असे अपेक्षित आहे. शेतक-यांच्या शेतीशाळा ही बाब राबविणे अपरिहार्य राहिल व त्याची यशोगाथा सादर करण्यात यावी.

शेतक-यांच्या शेतीशाळा आयोजित करणेसाठीच्या मार्गदर्शक सुचना आयुक्तालयाचे पत्र क्र न.पि./उवियो/शेतीशाळामा.सू./२३५/विप्र४/०५,दि.०२/०८/२००५ अन्वये जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व विभागिय कृषि सहसंचालक यांना निर्गमित करण्यात आलेल्या आहेत, त्या प्रमाणे शेतीशाळा आयोजित

करण्यात याव्यात. शासन निर्णय क्र.रोजगार १००४/प्र.क्र.७९/१३ अं, दिनांक १८/०८/२००५ नुसार शेतीशाळेसाठी लागणारे साहित्य बेरोजगार सेवा सहकारी संस्थामार्फत खरेदी करण्यास हरकत नाही. प्रति शेतीशाळा अनुदानाचा दर रु.१७,०००/- राहिल. त्यामध्ये खालील बाबीचा अंतर्भूत राहिल:

अ.क्र.	खर्चाची बाब	रक्कम (रु.)
१	रु.७५/- प्रति प्रशिक्षण वर्ग प्रति प्रशिक्षक प्रमाणे दोन प्रशिक्षकांसाठी प्रशिक्षण वर्गाकरिता मानधन	३०००.००
२	जिल्हा स्तर संनियंत्रणासाठी मानधन(दोन भेटीसाठी)	३००.००
५	साहित्य खरेदी	४०००.००
६	चहा/नाष्टा खर्च (रु.१००० प्रति प्रशिक्षणार्थी प्रति प्रशिक्षणवर्ग, १९ वर्गासाठी २७ व्यक्तिकरिता)	६०००.००
७	प्रक्षेत्र दिन खर्च	२७००.००
८	छपाई स्टेशनरी इत्यादी	१०००.००
	एकूण	१७०००.००

क) आदर्श ऊस शेती फॉर्म व संशोधन संस्थाना भेटी (शेतकरी सहली) :-

ऊस उत्पादकता वाढीच्या अनुषंगाने कृषि विद्यापीठ व कृषि संशोधन संस्था तसेच सहकारी साखर कारखाने यांचे प्रक्षेत्रावर विविध तंत्रज्ञानावर आधारित प्रात्यक्षिक प्रयोग घेतले जातात. सदर प्रात्यक्षिक प्रयोगातील दृश्य परिणाम प्रत्यक्षात शेतात पाहून अद्ययावत तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्याची भूमिका शेतक-यांच्यामध्ये वाढते व या तंत्रज्ञानाचा प्रसार जलद गतीने होण्यासाठी मदत होते. यासाठी प्रस्तावित प्रकल्प क्षेत्रातील सहभागी लाभार्थींना अशा प्रात्यक्षिक प्रयोगाच्या क्षेत्रास समक्ष भेटी घडवून आणल्यास त्यांना ऊस पिकाच्या आधुनिक तंत्रज्ञान लागवडीची प्रत्यक्ष माहिती होऊ शकेल व त्याचा वापर स्वतःच्या शेतात करून पिकाची उत्पादकता वाढीस मदत होईल. सदर सहलीमध्ये राज्यातील व राज्या बाहेरील प्रगतशील ऊस उत्पादक शेतक-यांचे आदर्श ऊस शेती फॉर्म तसेच ऊस संशोधन संस्था यांना भेटी द्यावयाच्या असून त्यासाठी ४० ऊस उत्पादक शेतक-यांच्या गटास खर्चाच्या ५० टक्के अनुदानावर जास्तीत जास्त रुपये ५०,०००/- मर्यादेपर्यंत यापैकी जे कमी असेल ते अनुदान उपलब्ध करून देण्यात येईल. याप्रमाणे प्रत्येक कारखाना कार्यक्षेत्रात प्रस्तावित प्रकल्प क्षेत्रातील सहभागी लाभार्थींमधून ४० शेतक-यांच्या गटासाठी एक याप्रमाणे एक सहल प्रति वर्ष आयोजित करावयाची आहे. यासाठी प्रति कारखाना एकत्रित रक्कम रुपये ०.५० लाख शासनामार्फत योजनेतून अनुदान अदायगी करण्यात येईल.

३) जमिन सुधारणा

अ) सुक्ष्म अन्नद्रव्यांचा पुरवठा :-

अधिक उत्पादन देणाऱ्या सुधारीत वाणांचा वापर, सेंद्रिय खतांचा अत्यल्प व अनियमित वापर, रासायनिक खतांचा असंतुलित वापर, सुक्ष्म अन्नद्रव्ययुक्त खतांचा अत्यल्प वापर, जमिनीला विश्रांती न देणे, पिकांची योग्य फेरपालट न करणे, नेहमी एका जमीनीतून एकाच पिकाचे उत्पादन घेणे, जमीनीचा सामु जास्त असणे, मुक्त चुन्याचे प्रमाण जास्त असणे, इत्यादी अनेक कारणामुळे सुक्ष्म अन्नद्रव्यांची जमीनीमध्ये उपलब्धता कमी जाणवते व त्याच्या कमतरतेमुळे पीकवाढीवर अनिष्ट परिणाम दिसून येतो. पर्यायाने ऊस व साखर उत्पादनात घट येते. मध्यवर्ती ऊस संशोधन केंद्र, पाडेगांव येथे

सुक्ष्म मुलद्रव्याबाबतच्या झालेल्या संशोधनावरून असे आढळून आले आहे की महाराष्ट्रातील ऊसाखालील जमीनीमध्ये जस्त, लोह, मॅगनिझ आणि बोरॉन या चार सुक्ष्म मुलद्रव्यांची प्रकर्षाने कमतरता जाणवते.

जस्त युक्त खतांचा वापर

मध्यवर्ती ऊस संशोधन केंद्र, पाडेगांव येथे झालेल्या संशोधनाच्या निष्कर्षावरून असे दिसून आले की, जस्तांची कमतरता असलेल्या जमीनीत ऊस लागवड करताना प्रति हेक्टरी २० किलो झिंक सल्फेट शेणखतात मुरवून दिल्यास ऊस उत्पादनात भरघोस वाढ होते. खोडवा पिकास देखिल २० किलो झिंक सल्फेट प्रति हेक्टरी वापरल्यास उत्पादन वाढते.

किंवा झिंक सल्फेट ०.५ ते १.० % (१० लिटर पाण्यात ५० ते १०० ग्रॅम झिंक सल्फेट) १५ ते २१ दिवसांच्या अंतराने आवश्यकतेनुसार २ ते ३ वेळा फवारल्यास फायद्याचे दिसून आले आहे. खारवट- चोपण जमीनीत किंवा खारवट पाणी असल्यास प्रति हेक्टरी २० किलो झिंक सल्फेट वापरावे.

लोहयुक्त खतांचा वापर

मध्यवर्ती ऊस संशोधन केंद्र पाडेगांव येथिल संशोधनावरून, लोहाची कमतरता असणाऱ्या जमीनीत नविन लागवडी केलेल्या व खोडवा ऊसाला प्रत्येकी २५ किलो फेरस सल्फेट प्रती हेक्टरी शेण खतात मिसळून दिल्यास ऊस उत्पादनात भरीव वाढ झाल्याचे दिसून आले आहे.

किंवा फेरस सल्फेट ०.५ ते १ % (१० लिटर पाण्यात ५० ते १०० ग्रॅम फेरस सल्फेट) १५ ते २१ दिवसांच्या अंतराने २ ते ३ वेळा फवारल्यास ऊस उत्पादन वाढल्याचे दिसून आले.

तसेच खारवट - चोपण जमीन किंवा पुरबुडीत क्षेत्राच्या ठिकाणी हेक्टरी ५० किलो फेरस सल्फेट वापरल्यास ऊस उत्पादन व साखर उतारा वाढल्याचे दिसून आले आहे.

मंगलयुक्त खतांचा वापर

ज्या जमीनीत मंगलची कमतरता आहे अशा जमीनीत प्रति हेक्टरी १० किलो मॅगनिझ सल्फेट वापरावे किंवा मॅगनिझ सल्फेट ०.५ ते १.० % (१० लिटर पाण्यात ५० ते १०० ग्रॅम मॅगनिझ सल्फेट) तिब्रतेच्या द्रावणाच्या गरजेनुसार २ ते ३ फवारण्या कराव्यात.

बोरॉन युक्त खतांचा वापर

बोरॉनची कमतरता असल्यास ऊस पिकासोठी ५ किलो बोरॅक्स प्रति हेक्टरी वापरावे किंवा बोरॅक्स ०.२ ते ०.५ % (१० लिटर पाण्यात २० ते ५० ग्रॅम बोरॅक्स) तिब्रतेच्या द्रावणाची आवश्यकतेनुसार २ ते ३ वेळा फवारणी करावी.

सुक्ष्म अन्नद्रव्य वापरासंबंधी महत्त्वाच्या बाबी.

- १) माती परिक्षण अहवालानुसारच सुक्ष्म मुलद्रव्यांच्या कमतरतेवर उपाययोजना कराव्यात.
- २) ऊसासाठी शिफारस केल्याप्रमाणेच सुक्ष्म अन्नद्रव्ययुक्त खतांचा वापर करावा.
- ३) तृणधान्य पिके तांबे व जस्त जास्त प्रमाणात शोषतात तर कडधान्य पिके बोरॉन व मॉलिब्डेनम जास्त प्रमाणात शोषतात म्हणून कडधान्य व तृणधान्य पिकांची फेरपालट करावी.
- ४) सुक्ष्म अन्नद्रव्ययुक्त खते ही शेणखतात मिसळून दिल्यास अधिक फायद्याचे ठरते.

ऊसासाठी सुक्ष्म अन्नद्रव्यांची कमतरता असणाऱ्या जमीनीत माती परिक्षणानुसार सुक्ष्म अन्नद्रव्ययुक्त खतांचा वापर केल्यास ऊस व साखर उत्पादनात भरघोस वाढ होते.

सदर योजनेतील आवश्यक सूक्ष्म मूलद्रव्य खरेदी ही महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळ व मार्केटिंग फेडरेशन यांच्याकडून करण्यात यावी. प्रस्तावीत प्रकल्पातील १००० हेक्टर क्षेत्रासाठी खरेदी किंमतीच्या ५० टक्के अथवा जास्तीत जास्त रक्कम रु. १०००/- प्रति हेक्टर यापैकी जे कमी असेल ते अनुदान देय आहे. प्रति लाभार्थी दोन हेक्टर मर्यादे पर्यंत अनुदान देय राहिल.

सूक्ष्म मूलद्रव्य ग्रेड-२ ची प्रती हेक्टरी १२.५० लिटर फवारणी खालील प्रमाणे करावी.

- १) पहिली फवारणी लावणी नंतर अथवा खोडवा ठेवल्यानंतर ६० दिवसांनी ५०० लिटर पाण्यात ५ लिटर प्रमाणे करावी.
- २) दुसरी फवारणी पहिल्या फवारणी नंतर ३० दिवसांनी ७५० लिटर पाण्यातून ७.५० लिटर मायक्रोन्यूट्रीयंट ग्रेड-२ ची फवारणी करावी.

ब) जिप्समचा वापर :

प्रामुख्याने मध्यम व भारी जमिन पाण्याचे अयोग्य वापराने खराब होतात. त्यांचा सामू व मगदुर बदलतो त्यासाठी जिप्समचा वापर करून जमिनीची सुपिकता वाढविता येते.

रासायनिक खताच्या अयोग्य वापरामुळे व पाण्याच्या अयोग्य व्यवस्थापनामुळे ऊसाखालील जमिनी चिबड बनतात. यामुळे जमिनीचा बिघडलेला पोत सुधारण्यासाठी जिप्समचा वापर करावा. त्यामुळे जमिनीचा सामू योग्य प्रमाणात राहण्यास मदत होते. जिप्समच्या वापरामुळे जमिनीमध्ये क्षाराचे प्रमाण कमी होते व पिकाचे उत्पादन वाढते.

प्रति हेक्टरी ५०० किलो या प्रमाणात जिप्समचा वापर करावा. जिप्समच्या किंमतीच्या ५० टक्के व वाहतुक खर्च पूर्ण असे एकुण रु.१०००/-प्रति हेक्टर अनुदान देय राहिल. प्रत्येक शेतकऱ्याला जास्तीत जास्त २ हेक्टर क्षेत्रासाठी लागणारे जिप्सम देण्यात यावे.

सन २०१०-११ मध्ये राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियानांतर्गत १५८८ व राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेतर्गत ६३१२ अशा एकुण ७९०० गांवाचा सुपिकता व सूक्ष्म मूलद्रव्याचा कमतरता अहवाल तयार करण्यात आला आहे. त्यामध्ये मृदमालेनुसार वहितीखालील क्षेत्रापैकी १० हेक्टर क्षेत्रास एक मृद नमुना याप्रमाणे मृद नमुने काढून जमिनीची क्षारता व सामू या रासनियनीक गुणधर्मासाठी त्याच बरोबर नत्र, स्फुरद व पालाश या प्रमुख आणि तांबे, लोह,मंगल व जस्त या चार सूक्ष्म मूलद्रव्याचा कमतरता अहवाल तयार करण्यात आलेला आहे. सन २०११-१२ मध्ये ज्या गांवाचा सुपिकता निर्देशांक तयार झालेला आहे. अशा गांवाचा योजनेमध्ये प्रथम प्राधान्याने समावेश करण्यात यावा.

जिप्सम

1. जिप्सम/फॉस्पो जिप्समचा वापर माती परिक्षणानुसार करावा.
2. १० टक्के पेक्षा जास्त मुक्त चुनखडी असणाऱ्या जमिनीत जिप्सम/ फॉस्पो जिप्समचा वापर करण्यात येऊ नये.
3. चोपन जमिनीकरिता जिप्समचा भु-सुधारक म्हणून निनिमयक्षम सोडियम १५ टक्के पेक्षा जास्त असल्यास जिप्सम रिक्वायरमेंट नुसार वापर करावा.
4. क्षारपड/क्षारयुक्त जमिनीत जिप्समचा वापर करू नये.
5. जिप्सम/फॉस्पो जिप्समचा भुसुधारक म्हणून वापर करताना उत्कृष्ट परिणामासाठी जमिनीमध्ये कनचऱ्याची सोय करण्यात यावी.
6. जिप्सम/फॉस्पो जिप्समचा वापर जमिनीमध्ये शेणखत/सॅद्रिय खतांबरोबर मिसळून करावा.
7. रासायनिक खतांबरोबर जिप्समचा फॉस्पो जिप्समचा एकत्रित वापर करू नये.

8. गळित धान्य, कडधान्य व ऊस या पिकांना गंधकाच्या मात्रेनुसार २० टक्के आर्दता असलेल्या जिप्समचा जास्तीत जास्त २०० किलो प्रति हेक्टरी वापर करावा.
9. झिंक सल्फेट आणि फेरस सल्फेट या सूक्ष्म अन्नद्रव्यांचा वापर संबंधित पिकांच्या शिफारशीनुसार सरळ स्वरूपात करावा.

क) हिरवळीचे खत

हिरवळीची पिके वाढवून जमिनीत गाडणे, हा जमिनीचा पोत सुधारणे व जमिनीची सुपीकता वाढविण्यासाठी हिरवळीच्या खताचा वापर वाढविण्याकडे लक्ष देणे अत्यंत गरजेचे आहे. याद्वारे पिकांना सूक्ष्म अन्नद्रव्यांचा पुरवठा होण्यासही मदत होते. प्रति हेक्टरी ६० किलो ताग/ढेंचा किंवा विद्यापिठाच्या शिफारसी नुसार इतर बियाणाचा हिरवळीचे खताकरिता वापर करावा. पावसाळ्याच्या सुरुवातीस जमिनीत हिरवळीच्या खताच्या पिकाची लागवड करून पिक फुलोऱ्याच्या अवस्थेत असताना ते जमिनीत गाडल्यास जमिनीत सेद्रिय खताचे प्रमाण वाढते. अशा जमिनीमध्ये ऊसाची लागवड केल्यास पिकाच्या उत्पादनात वाढ होते. हिरवळीचे खत तयार करण्यास प्रोत्साहन देण्यासाठी बियाणे पुरवठ्यासाठी किंमतीच्या २५ टक्के दराने प्रति हेक्टरी रुपये २०००/- यापैकी जे कमी असेल ते अनुदान देय आहे.

ड) जागेवर पाचटाचे खत तयार करणे -

ऊस पिक कालावधीत व पीक काढल्यानंतर ब-याच प्रमाणात पालापाचोळा शेतात पडतो. ऊस तोडणी नंतर बुडखे मोकळे करून पाचट सरीत लोटावे. वरती राहिलेले बुडखे धारदार कोयत्याने छाटावेत, छाटलेल्या बुडख्यावर ०.२ टक्के क्लोस्पायरीफॉस फवारणी करावी. पाचट कुजण्यासाठी पाचटावर सरीत लोटलेल्या पाचटावर प्रेस मड किंवा मळीचा वापर करावा. ८ किलो युरिया, १० किलो सुपर फॉस्फेट आणि १ किलो पाचट कुजाविणारे जिवाणु प्रति टन पाचटावर योग्य प्रमाणात पसरून जागेवर जमिनीत गाडल्यास पाचट कुजण्याची प्रक्रिया जलद गतीने होण्यास मदत होते. पाचटाचे खत तयार करण्यास प्रोत्साहन देण्यासाठी निविष्ठा खरेदीसाठी ५० टक्के दराने प्रति हेक्टरी रु.१०००/- यापैकी जे कमी असेल ते अनुदान देय आहे. प्रति लाभार्थी जास्तीत जास्त २ हेक्टर मर्यादेपर्यन्त हा लाभ देता येईल.

१) लाभधारकांचे वर्गीकरण :-

योजनांतर्गत लाभार्थीची निवड अल्प/अत्यल्प भू-धारकांना सर्वाधिक प्राधान्य देण्यात यावे. किमान १६.५ टक्के अनुसूचित जाती प्रवर्गासाठी व किमान ८.५ टक्के अनुसूचित जमाती प्रवर्गासाठी राहिल. तथापि स्थानिक लोकसंख्येनुसार या टक्केवारीत काही प्रमाणात बदल होऊ शकतात. एकूण लाभधारकांपैकी ३० टक्के हिस्सा महिला शेतक-यांसाठी उपलब्ध करून दिला जावा. संवर्गातील लाभधारकांना केंद्र शासनाच्या निदेशाप्रमाणे लाभ देण्यात यावा व झालेले भैतिक/ आर्थिक साध्याची नोंद महिन्याच्या मासिक प्रगति अहवालात स्वतंत्र रित्या दर्शविण्यात यावी.

योजनांतर्गत ज्या लाभार्थीना या पुर्वी लाभ देण्यात आला आहे, अशा लाभार्थीच्या क्षेत्राची निवड करण्यात येवु नये व पुन्हा अनुदान दिले जाणार नाही याची खातरजमा करण्यात यावी.

या योजनेचा खर्च सन २०१३-२०१४ या वर्षाकरिता केंद्र शासनाच्या निधीची तरतूद राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेतून करण्यात यावी.

राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेतील ७५ टक्के निधीच्या प्रमाणात राज्य हिश्याची तरतूद संबंधित जिल्हयांचे जिल्हाधिकारी यांचेकडून उपलब्ध करून घ्यावी.

योजनेचे संनियंत्रण :

योजनेच्या परिणामकारक अंमलबजावणीच्या दृष्टिने खालील टक्केवारीप्रमाणे योजना अंमलबजावणीच्या खर्चाची तपासणी करावी. तपासणी मध्ये योजनेतील सर्व बाबींचा अंतर्भाव असावा. तपासणीचा अहवाल मासिक प्रगती अहवालासोबत नियमितपणे पुढील महिन्याच्या १० तारखेपर्यन्त आयुक्तालयास पाठवावा.

अ.न	तपासणी अधिकारी	तपासणीची टक्केवारी
१	विभागीय कृषि सह संचालक	५
२	जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	१
३	उप विभागीय कृषि अधिकारी	५
४	तालुका कृषि अधिकारी	१०
५	मंडल कृषि अधिकारी	२५
६	कृषि पर्यवेक्षक	५०

योजनेत सन २०१२-१३ मध्ये लाभ घेतलेल्या व सन २०१३-१४ मधील वैयक्तिक लाभधारकांची यादी तालुका कार्यालय/पंचायत समिती/ जिल्हाधिकारी कार्यालयात संबधीत कार्यालय प्रमुख/पदाधिकारी

यांची मान्यता घेवून लावण्यात यावी. तसेच निवडलेल्या लाभार्थींची यादी इंटरनेटवर प्रसिध्द करण्यात यावी. त्या अनुषंगाने आवश्यक ती कार्यवाही करण्यात यावी.

योजनेचा तिमाही खर्च/भौतिक साध्य खाली दर्शविलेल्या टक्केवारीपेक्षा कमी असणार नाही, याची संबंधितांनी नोंद घ्यावी. मासिक प्रगती अहवालात दर्शविलेला खर्च भौतिक साध्याच्या प्रमाणात असावा.

अ.क्र	कालावधी	खर्चाची टक्केवारी	प्रागतिक टक्केवारी
१	जुलै ते सप्टेंबर	२०	२०
२	ऑक्टोबर ते डिसेंबर	४०	६०
३	जानेवारी ते मार्च	४०	१००

याबाबत संनियंत्रण विभागीय कृषि सह संचालक/जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी वेळोवेळी करून तसा अहवाल पाठवावा.

ही योजना यशस्वीपणे राबविण्यासाठी आयुक्त कृषि, कृषि संचालक(विस्तार व प्रशिक्षण) विभागीय कृषि सह संचालक, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना आहरण व संवितरण अधिकारी म्हणून घोषित करण्यात आले आहे.

कृषि संचालक,
(विस्तार व प्रशिक्षण),
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे - ४११ ००५.